

HISTÒRIA DE LA LLENGUA CATALANA

NIVELL D

BIBLIOGRAFIA:

Manual de Curs [372]

- PAZOS, M. LLUÏSA: *Història de la llengua catalana dels orígens al segle XV*. La Busca
- SANCHÍS GUARNER, MANEL: *Aproximació a la història de la llengua catalana*. (Diferents edicions)
- RAFANELL, AUGUST: *La llengua silenciada*. Empúries.
- *Diccionari del català antic*. Edicions 62 - El Cangur

Tema 1

El català, llengua romànica

1. **El català, llengua romànica**
2. El català preliterari
3. Formació del català literari
 - a. Primers textos
 - b. Ramon Llull
 - c. Les quatre grans cròniques
4. Expansió del català
5. Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
6. Inici del retrocés. La Decadència
7. El decret de Nova Planta
8. La Renaixença: inicis de la recuperació
9. La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
10. El Franquisme
11. La situació actual

LA FORMACIÓ DEL CATALÀ (Segles III aC – VII dC)

La conquesta Romana: La Romanització

La **romanització** és el procés pel qual els romans van ocupar les terres de la Península Ibèrica (i pràcticament tota la ribera de la Mediterrània) incorporant-la a l'Imperi Romà. Els territoris on la llengua llatina va arrelar i

evolucionar s'anomenen *Romània*. Centrant-nos en el nostre cas, ben aviat **els pobles ibèrics es van fer seva la cultura dels colonitzadors, que tenia molt més prestigi, començant així el procés de substitució de les llengües autòctones** de la zona colonitzada, pel llatí.

Els romans arribaren a Empúries l'any 218 aC i crearen la província Tarraconense.

Primerament hi hagué una fase de bilingüisme amb un ús diglòssic de les llengües: la llengua col·loquial i la llengua culta, de relació amb la civilització, fins arribar a la desaparició de les llengües indígenes.

El llatí vulgar

Cal distingir entre el *llatí vulgar* i el *llatí culte* o clàssic. Durant set-cents anys el llatí clàssic gairebé no canvia. Es tracta d'una variant molt estandarditzada i utilitzada pels grans autors llatins, mentre que el llatí vulgar evoluciona al llarg de tota la història de la llengua llatina. També hem de parlar del *llatí tardà*, el llatí que s'escriu a partir del 200 dC. **Les llengües**

romàniques són una evolució del llatí vulgar que, com a llengua parlada, és una llengua en contínua evolució i amb diferències dialectals entre les regions de la pròpia Itàlia, i encara més entre els diferents territoris de l'Imperi. En començar la disgregació de l'Imperi, l'evolució i la fragmentació de la llengua s'acceleren i accentuen, fins que **el llatí esdevé, a cada província, una altra llengua**, en part igual i en part diferent de la llengua original.

Cap al segle **IX dC** allò que es parlava ja no era llatí, ja eren les incipients llengües romàniques. De fet la primera referència documentada de llur existència és una disposició del concili de Tours (any 813), en la qual es mana als bisbes que tradueixin les homilies (la part més important de la missa) "*in rusticam romanam lingua*", fet que posa de manifest que el poble ja no entenia el llatí.

Però abans de començar a veure quins elements varen influir en l'evolució del llatí vulgar per donar pas, finalment, al català, haurem **de tenir en compte els conceptes següents**, conceptes que també ens ajudaran a entendre per què el llatí va evolucionar de manera diferent als diferents territoris de la Romània.

Substrat, superstrat i adstrat

Aquest tres conceptes són bàsics a l'hora de parlar de les influències rebudes d'altres llengües.

SUBSTRAT: llengua que, en un territori determinat, és substituïda per una altra a conseqüència d'una conquesta o colonització. Els trets més estables del substrat pertanyen, sobretot, a la fonètica, al lèxic no fonamental i a la toponímia; la morfologia i el lèxic bàsic, en canvi, rarament pervenen a la llengua d'importació.

SUPERSTRAT: llengua que, en un territori determinat, s'ha introduït àmpliament dins l'àrea d'una altra i, sense arribar a substituir-la, hi ha deixat algunes traces. És el cas de les llengües germàniques en els territoris de parla llatina, que han influït en algunes solucions de l'evolució del llatí en les llengües romàniques.

ADSTRAT: llengua que determina una influència parcial sobre una altra llengua o dialecte veïns. Normalment aquesta influència és provocada per un període de convivència limitat d'aquestes llengües o dialectes en un mateix territori.

Elements preromans de la llengua catalana: el substrat iberobasc i d'altres

Abans de l'arribada dels romans, un seguit de pobles d'origen divers (indoeuropeus procedents del nord, grecs, fenicis...), s'havien establert a les terres del nord-est de la Península Ibèrica. Les llengües que parlaven **van influir primer en el llatí i posteriorment en la configuració del català**; avui dia encara hi ha restes lèxiques d'aquestes llengües.

Al voltant del segle VI aC, com a resultat d'aquesta mescla de cultures, va néixer una civilització autòctona: la civilització ibèrica. Aquesta civilització neix del contacte entre celtes, grecs i fenicis, i, juntament amb els pobles d'origen basc que poblaren els Pirineus, constitueix el **substrat iberobasc, el que més va influir en el llatí-català posterior**.

Exemples de lèxic català procedent del substrat:

- **Indoeuropeu o cèltic**. Lèxic: *balma, blat, maduixa, trençar, banya, camisa...* Topònims: *Besalú, Verdú*.
 - **Grec** (arriben a Empúries l'any 600 abans de la nostra era). Lèxic: *palangre, calaix, prestatge...* Topònims: *Empúries, Roses*.
 - **Fenici** (arriben a Eivissa al segle VII a.C.). Topònims: *Eivissa, Maó, Tagomago*.
 - **Iberobasc**. Lèxic: *bassa, carabassa, esquerra, estalviar, pissarra...* Topònims: *Cardona, Gerri, Tossa, Àneu, Isavarre...*
-

Les invasions germàniques i àrab: el superstrat

Després de la caiguda de l'Imperi Romà, pobles d'origen germànic (visigots, francs) i més tard els àrabs, van ocupar la Península Ibèrica. **Les llengües dels pobles germànics no van substituir mai la varietat llatina parlada a les nostres terres**, perquè aquests ja estaven romanitzats parcialment i no van exercir un domini cultural important. Els àrabs, en canvi, tenien una cultura molt desenvolupada. Això, afegit al fet que van dominar la península durant cinc segles (711-1277), **comportà que l'àrab substituís la llengua autòctona (el mossàrab) d'aquelles zones on la seva presència va ser més intensa** (és el cas, per exemple, del País Valencià i de les Illes Balears). **La influència d'aquests pobles constitueix el superstrat**.

Elements germànics: *guerra, guanyar, bandera, espia, guaita, roba, blau, boig...* Abunden els antropònims: *Arnau, Bernat, Elvira, Frederic, Guillem, Raimon...*

Elements àrabs: *talaia, duana, albarà, arròs, sucre, carxofa, alfàbega, massapà, xarop, llebeig, xaloc, rajola, safareig, llimona, taronja, albercoc...*
La toponímia és molt abundant: els prefixos *BENI, BINI i AL* són d'origen àrab (*Benimel·là, Benicàssim, Binissalem, Biniali, Binibona, Binicanella, Biniamar, Alcúdia*). I antropònims: *Mesquida, Rufat, Borja, Bennàssar, Salom, Homar...*

L'adstrat: visió diacrònica

Està format per les llengües que determinen una influència parcial sobre una altra. Normalment aquesta influència és provocada per un període de convivència en un mateix territori. Al llarg de la història, totes les llengües reben influències de les seves veïnes. En el cas del català tenim adstrat occità, castellà, francès... Vegem-ne exemples:

Occitans: cal recordar l'estreta relació entre el poble català i l'occità a l'edat mitjana. A més, els poetes catalans escrivien en aquesta llengua les seves cançons: *faisó, beutat, ambaixada, bacallà, bressol...*

Castellans, el català rep influències del castellà **des del segle XIV:** *alabar, bàndol, borratxo, broma, burro, buscar, esmorzar, llàstima, mentida, mosso, preguntar, quedar, queixar-se, tarda...*

Francesos: *beixamel, biberó, bidet, bufet, silueta, jardí, patge, llinatge...* el sufix *-ATGE*. Incorporacions més modernes: *croissant, consomé, somier, xofer, hotel...*

Italians: *camerino, adagio, allegro, piano, sonata, soprano, atrezzo, sonet, novel·la...*

Grups amerindis: (gairebé tots a través del castellà) *canoa, huracà, mico, lloro, tauró, tomàtiga...*

Anglesos: *bistec, bar, còctel, rècord, eslògan...* I també molts termes esportius com *bàsquet, esport, futbol, golf, xut, tennis, hoquei...*

El cas de **Menorca** reclama una atenció especial. Des de principi del segle XVIII, després de la guerra de Successió, Menorca és cedida a Anglaterra, arran del tractat d'Utrecht i restarà sota domini anglès durant cent anys. D'aquest període es conserven mots com: *mèrvils* (boles, del mot *marbles*), *xoc* (guix, del mot *chalk*), *boinder* (*bow window*), *flor* (paviment de fusta del mot *floor*), *fàitim* (tupada, del mot *fighting*).

Portuguesos: *sarau, cantiga.*

Alemanys: *zinc, blindar.*

Caló: *halar (menjar), pirar-se, xaval, cangueli, dinyar-la...*

APÈNDIX

L'evolució del llatí vulgar cap a una llengua diferenciada i que en el nostre territori acaba esdevenint el català segueix uns procediments concrets. Afecten la fonètica, la morfologia, la sintaxi, el lèxic i la semàntica.

Per exemple, el mot llatí vulgar *VERECUNDIA* ha acabat essent *VERGONYA* perquè la vocal àtona abans de l'accent desapareix (*VERCUNDIA*), les oclusives sordes que queden entre vocals es sonoritzen (*VERGUNDIA*), les *u* breus es converteixen en *o* tancada (*VERGONDIA*), el grup *-ndia-* és afectat per un procés més complex que fa que la *i* es converteixi en [j] i que la *n* es palatalitzi, de manera que en resulta *VERGONYA*.

Els canvis morfosintàctics més importants són l'aparició d'articles a partir dels demostratius llatins (*ILLA TABULA* > *LA TAULA*), l'ús de preposicions –que tampoc no existien en llatí–, etc.

Els canvis lèxics es deriven dels fonètics, i distingim els mots *patrimoniales*, que són els que han seguit una evolució lògica (*AUCULA* > *ACUCLA* > *AGULLA*); els *cultismes* o mots presos directament del llatí en etapes més evolucionades de la llengua (per exemple, gràcies a Ramon Llull) i que no han passat pel sedàs de l'evolució fonètica (*MIRACULUM* > *MIRACULÓS*), etc.

Finalment, esmentem que hi ha hagut mots que, a més dels canvis formals, en el pas del llatí vulgar al català han canviat de significat (*NECARE* ll.vg. *matar* > cat *NEGAR*)

La cultura ibèrica (s VI aC-218 aC)

El procés de romanització (218 aC-413 dC)

Els visigots (413-v 720)

Conquesta musulmana de Catalunya (v 720-finals s VIII)

Tema 2

El català preliterari

(segles VII – XII)

Per *català preliterari* entenem el període de formació de la llengua catalana limitat per una banda pel moment incert en què ja es pot considerar una llengua diferenciada del llatí vulgar, i per l'altra pel moment en què apareix el primer ús en lletra escrita.

Resulta molt difícil de precisar el moment en el qual el català esdevé una llengua romànica ben diferenciada de la llatina. Sembla que fou en els segles VII i VIII quan es produïren els canvis més profunds en el llarg procés que va del llatí al català. Els historiadors consideren que en el segle VIII la llengua que parlaven els habitants del territori de Catalunya era ja català.

Els documents de l'època contenen poques, i poc explícites, al·lusions al fet que llatí i català constituïen dues realitats lingüístiques plenament diferenciades. Cal suposar, però, que la situació no devia ser gaire diferent de la de la Gàl·lia, on els documents contenen referències més abundoses i explícites. Així, els concilis de Magúncia, Reims i Tours (any 813) evidencien que el poble no entén el llatí eclesiàstic i s'acorda, en aquest darrer, de fer la predicació popular *in rusticam Romanam linguam*.

Això no comporta, però, que la llengua accedeixi a l'escriptura. Aquesta serà patrimoni exclusiu del llatí durant molt temps. Recordem que els primers textos escrits íntegrament en català són del segle XII. No obstant això, coneixem en part el *català preliterari* –la llengua parlada entre els inicis del segle IX i finals del XII– gràcies als documents escrits en llatí.

Els escriptors que redacten en llatí les escriptures de compra-venda, actes de qualsevol mena o testaments pensen i parlen en català, que és la llengua del seu entorn. El llatí és una segona llengua, utilitzada gairebé només en l'escriptura. No és estrany, doncs, que, sovint, ja sigui per distracció, perquè vacil·len entre dos mots que creuen sinònims, perquè no troben l'equivalència llatina d'un mot romànic, o bé per altres raons, escriguin **paraules i frases breus que són inequívocament catalanes**.

Aquestes formes de la parla romànica que apareixen en la documentació de l'època ens forneixen valuoses informacions sobre la fonètica, la morfosintaxi i el lèxic del català més primerenc. El del vocabulari és el camp que ens dona els materials més rics.

Cal remarcar que el lèxic és especialment abundós en topònims, antropònims, noms que indiquen la relació familiar i termes que es refereixen a les eines i productes agrícoles.

1. El català, llengua romànica
- 2. El català preliterari**
3. Formació del català literari
 - a. Primers textos
 - b. Ramon Llull
 - c. Les quatre grans cròniques
4. Expansió del català
5. Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
6. Inici del retrocés. La Decadència
7. El decret de Nova Planta
8. La Renaixença: inicis de la recuperació
9. La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
10. El Franquisme
11. La situació actual

Tema 3a

Formació del català literari

- 1.El català, llengua romànica
- 2.El català preliterari
- 3.Formació del català literari**
 - a.Primers textos**
 - b.Ramon Llull
 - c.Les quatre grans cròniques
- 4.Expansió del català
- 5.Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
- 6.Inici del retrocés. La Decadència
- 7.El decret de Nova Planta
- 8.La Renaixença: inicis de la recuperació
- 9.La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
- 10.El Franquisme
- 11.La situació actual

Els primers textos en llengua catalana (s. XII)

Fins al segle XII el català no passa a la lletra escrita. Els textos de l'època preliterària, ja siguin històrics, literaris, jurídics o simplement administratius (pactes, títols de venda, testaments, etc.) són redactats en llatí, llengua que usen els únics que dominen l'escriptura: els clergues. Quan comença a fer-se necessari de posar a l'abast del poble les lleis i les normes religioses i socials vigents, les llengües

romàniques tindran accés a l'escriptura. Les primeres manifestacions escrites íntegrament en català són precisament religioses i jurídiques.

El més antic d'aquests textos pertany a la primera meitat del segle XII. Es tracta d'un fragment de la traducció del *Forum iudicum*, un codi de lleis visigòtic, amb algunes glosses intercalades. Un segle després tenim els *Usatges de Barcelona*, compilació de normes jurídiques que constitueixen el fonament del dret català. Del 1261 daten els *Furs de València*, que recopilen les lleis del Regne valencià i que tenen també un notable interès lingüístic.

De la darrerria del segle XII o del començament del XII són les *Homilies d'Organyà*, primer gran document de la llengua catalana i **el text literari més reculat que conservem**. Són una col·lecció de sis sermons, amb fragments d'evangelis i epístoles en llatí, que l'autor tradueix i comenta en català. Cal suposar que sabem que la predicació en vulgar s'havia posat en pràctica des del segle IX. De mitjan segle XIII són els tres poemes religiosos més antics que se'ns han conservat: *l'Epístola farcida de Sant Esteve*, la composició **"Aujats, senyors qui credets en Déu lo paire"** i el *Planctus* de la Verge.

A partir de la segona meitat del segle XIII una nova classe social, la burgesa, sorgida arran de la crisi del feudalisme i del progrés del comerç, començà a tenir un pes específic cada cop més important en la vida catalana. Aquest fet comportà un seguit de canvis culturals transcendentals, entre els quals destaquen **l'ús del català com a llengua de cultura** en competència amb el llatí i la creació d'una literatura, bàsicament en prosa, destinada a un públic més ampli. L'obra de **Ramon Llull**, se situa en aquest context i representa l'empenta definitiva al català com a llengua de cultura i el naixement de la literatura catalana.

Ens hem de referir també al fet que, **si bé no en conservem testimonis escrits, és segur que hi hagué una literatura popular** que sorgí a l'ensens que la mateixa llengua: cants lírics (d'amor, de tristesa, de joia) i èpics (narracions llegendàries, històriques). Aquestes manifestacions literàries, transmises oralment, s'han perdut. Això no obstant, els cants èpics són coneguts en part gràcies a les cançons de gesta prosificades en les *Cròniques* de Jaume I,

Desclot i Muntaner.

Finalment, cal recordar l'existència d'un seguit de poetes catalans que, al llarg dels segles XII i XIII, conrearen una poesia culta i profana –la trobadoresca– que era consumida en els cercles cortesans. Ara bé, la llengua que utilitzaren no fou el català, sinó l'occità. Aquest fet es perllongà durant el segle XIV i part del XV. Tot i que els autors anaren catalanitzant –o desprovençalitzant– la llengua que empraven, **no és fins al segle XV, amb Ausiàs Marc, que la poesia culta en català assoleix la plena normalitat lingüística.**

ALGUNES CARACTERÍSTIQUES DEL CATALÀ MEDIEVAL

- Es perden les vocals finals, llevat de la *a*: *mula*>*mula*; *dente*>*dent*.
- Es mantenia encara la vocal neutra en posició tònica, com en balear actual.
- La neutralització de les vocals *a* i *e* àtones començà al segle XIII. En canvi, la neutralització *o*/*u* no arribà fins al segle XV.
- El català medieval distingia [v] de [b]
- A diferència del llatí vulgar, el català medieval ja molt d'hora incorpora els sons palatals. En textos molt antics encara hi ha vacil·lacions (*seinors*, *senyors*)
- La *l* inicial llatina es palatalitza al llarg del segle XIII (*lentilla*, *llentilla*)
- Comença la iodització
- Fins al segle XVI no es va generalitzar l'emmudiment de la *r* final (Principat)
- El plural masculí apareix sovint igual que el femení (*aragoneses*)
- Era general l'ús, en la Catalunya Vella, de l'article salat.
- Predomini de l'article masculí *lo*.
- Possessius femenins *mia*, *tua*, *sua*.
- Com en l'actual balear, la primera persona del present d'indicatiu no té desinència (*plor*)
- Fins al segle XVI es manté com a únic passat remot la forma simple (*cantà*)
- Apareixen encara el futur i el condicional en les formes primitives *cantar he*, *cantar hia*.
- Fins al segle XV no es generalitza l'ús de l'afirmatiu *sí*. S'emprava *hoc(h)*.

Alta edat mitjana

La conquesta carolíngia (759-801)

Marca Hispànica

Procés d'independència dels francs (879-987)

Destrucció de Barcelona (985): Almanzor

Unió dinàstica reial entre Catalunya i Aragó(1137). Matrimoni de Ramon Berenguer IV amb Peronella d'Aragó

Batalla de Muret (1213). Final de l'expansió catalana a Occitània

Tema 3b

Formació del català literari. Ramon Llull.

1. El català, llengua romànica
2. El català preliterari
3. Formació del català literari
 - a. Primers textos
 - b. Ramon Llull**
 - c. Les quatre grans cròniques
4. Expansió del català
5. Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
6. Inici del retrocés. La Decadència
7. El decret de Nova Planta
8. La Renaixença: inicis de la recuperació
9. La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
10. El Franquisme
11. La situació actual

RAMON LLULL (segle XIII)

La contribució més important a la creació de la llengua literària fou l'obra del mallorquí Ramon Llull (1232 - ca. 1316). Llull tenia una clara consciència lingüística i va escriure en català, en àrab i en llatí, amb la voluntat d'arribar entenedorament a tota mena de públic. **La importància lingüística de la seva obra catalana rau d'antuvi en el fet d'haver escrit en aquesta llengua, i d'haver-ho fet no solament en la poesia i la narrativa de ficció, sinó també en la prosa científica i filosòfica.**

Aquesta diversitat de gèneres que conreà, amb els problemes d'expressió que plantejava i que la seva inventiva va saber resoldre magistralment, és un altre dels factors que contribueixen a la magnitud de la seva aportació lingüística.

El caràcter autoreflexiu i **innovador** del seu llenguatge, la recerca de la bellesa de l'estil, fonamentada en la convicció que la veritat de les idees demana la bellesa de l'expressió, i l'afany proselitista són a l'origen de l'actitud teòrica i pràctica de Llull envers la llengua. És precisament aquesta actitud la que **transformarà el model lingüístic incipient de la cancelleria reial** en un instrument plenament apte per a l'expressió filosòfica i conceptual més subtil, mitjançant la riquesa del **desenvolupament lexical i sintàctic** a què Llull el sotmeté.

Llull és conscient de la limitació del llenguatge per a expressar el pensament, sobretot el pensament sublim. La idea de Llull és que "paraula no ha poder que pusca demostrar ni significar tanta de veritat com enteniment pot entendre". Allò que interessa és d'atènyer la veritat i aquesta és més fàcil de copsar intel·lectualment que d'expressar verbalment. I, malgrat aquesta convicció, Llull no desistirà de superar "la discòrdia de paraula e enteniment", cercant el mot just i precís, **creant-lo** si cal, i cercant l'art d'una dicció sàvia i ordenada.

Els estudis sobre la llengua de Ramon Llull n'han destacat les característiques següents:

1) Pel que fa a la **fonètica**:

La llengua de Llull presenta un **vocalisme evolucionat**, pròxim en alguns aspectes a la **llengua actual**, com en la confusió entre a i e àtones, que ja era normal, o entre o i u,

fenomen molt més tardà. Altres solucions són pròpies de la modalitat mallorquina o bé són manlleus de l'occità.

2) Quant a les **formes gramaticals**:

En els plurals dels substantius llatins en -INES predominen les formes amb -n- etimològica: *hòmens*, *vèrgens*.

El superlatiu habitual és analític: *lo pus* – *lo més*.

Hi ha una **preferència per les formes fortes dels pronoms** emprats com a règim verbal, per comptes de les febles, i pel relatiu *qui* com a subjecte encara que no tingui un antecedent personal.

En el verb, abunden formes d'infinitiu com *jaer*, *laer*, *trer*, *seer*, *veer*, que suposen una terminació llatina -ÇRE, per comptes dels actuals *jeure*, *lleure*, *treure*, *seure*, *veure*, que suposen una terminació -ERE. També hi ha formes d'infinitiu en les quals, per comptes de perdre's la E final, ha desaparegut la E postònica interna: *vençre* < VINCERE, *tembre* < TIMERE, per *vèncer*, *témer*. Hi ha formes arcaiques de present de l'indicatiu, avui conservades en baleàric: (*jo*) *man*, *desempar*, *envellesc*; *parlam*, etc.; formes de perfet fortes (amb accent al radical) al costat de les febles (*degren/degueren*); al present de subjuntiu, formes sense

desinència (*deman*, *perdó*) i amb desinència (*pusca*, *viva*).

Entre els adverbis, apareixen **formes arcaiques**: *denant* 'davant', *pres* 'prop', *ans* i *enans* 'abans', *aprés*, *puys* 'després', *tost* 'prest', *tostemps*, *tots jorns* 'sempre', *assats* 'prou', *sí* i *hoc* 'sí'.

Entre les preposicions: *ves* i *envés* 'envers', *enfre* 'entre', *tro a* 'fins a'.

Entre les conjuncions: *mas*, *donques*, *com* per *que* amb valor modal.

3) En **sintaxi**:

a) **Preferència pels pronoms forts en funció de complement verbal** (*servir a vós*), fins i tot en casos que podrien induir a confusió: "el cavaller demanà a sa muller que li digués veritat, car si no la deïa, ella auciria" [= (ell) l'occiria].

b) Hi ha un **gust per la reiteració**, que sovint dona lloc a una construcció similar a l'anomenat "acusatiu intern" de la gramàtica llatina: "com hac vista la visió", "parlar paraules", o a d'altres, com en el text esmentat més amunt: "[...] com enteniment [...] entendre".

c) **Hi abunden les oracions compostes, construïdes mitjançant l'ús d'infinitius directament subordinats a un verb personal, l'ús abundant de la coordinació i de les oracions de relatiu i el desplegament de tota mena de nexes de subordinació adverbial, que permeten recollir multiplicitat de matisos lògics** (causals, finals, concessius, etc.). De vegades es reitera el nexa completiu *que*, en una mostra, no pas l'única, d'aproximació al registre oral: "jo us prec que los pecadors qui amem la vostra misericòrdia, que·ls perdonets".

d) **L'ordre dels mots presenta inversions freqüents**: el subjecte rere el verb i de vegades al final de l'oració, el complement directe davant el verb i aquest al final de l'oració si no es vol donar relleu al subjecte.

4) El **lèxic** de Llull consta d'unes **set mil paraules**, de les quals el 72% és de derivació popular, el 18% llatinismes, l'1% provençalismes, el 2% noms propis i el 7% lul·lismes. **L'abundor de llatinismes i lul·lismes respon a les necessitats expressives a què el seu pensament especulatiu va sotmetre la llengua vulgar, mancada encara del desplegament conceptual i terminològic necessari**. La distribució d'aquest material lexical no és, òbviament, homogènia, sinó que és predominant en les obres filosòfiques.

Baixa edat mitjana
Conquesta de Mallorca (1229-1230)
Conquesta de València (1233-1245)
Tractat de Corbeil (1258). Fixació de la frontera nord.
Creació del Regne de Mallorca (1276)
Vespres Sicilianes (1282). Incorporació del Regne de Sicília a la Corona.
Pau d'Anagni (1294). Sicília torna a mans angevines. Incorporació de Sardenya i Còrsega a la Corona.
Conquesta d'Albarrasí (1284). Incorporació del Senyoriu a la Corona.
Conquesta de Menorca (1287)
Conquesta del Regne de Múrcia (1296-1300).

Tema 3b

Formació del català literari. Les quatre grans cròniques.

- 1.El català, llengua romànica
- 2.El català preliterari
- 3.Formació del català literari
 - a.Primers textos
 - b.Ramon Llull
 - c.Les quatre grans cròniques**
- 4.Expansió del català
- 5.Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
- 6.Inici del retrocés. La Decadència
- 7.El decret de Nova Planta
- 8.La Renaixença: inicis de la recuperació
- 9.La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
- 10.El Franquisme
- 11.La situació actual

La diversificació de gèneres, la continuïtat de la pràctica escriptuària de la cancelleria reial, la creació de l'Estudi General de Lleida (1300) –primera universitat de Catalunya–, i les noves aportacions des de la perifèria contribuïren a l'elaboració d'una **norma lingüística comuna** i a la **capacitat expressiva del català**. La prosa historiogràfica i cancelleresca, l'oratória parlamentària, la predicació religiosa i la influència de

l'humanisme són alguns dels factors a considerar.

Les quatre grans cròniques –la de Jaume I o *Llibre dels feits*, la de Bernat Desclot, la de Ramon Muntaner i la de Pere el Cerimoniós– constitueixen sengles monuments de la historiografia medieval, i la seva contribució a l'afaiçonament de la prosa catalana és bàsica. En les tres primeres, hom ha volgut trobar-hi exemples de **prosificacions de les antigues cançons de gesta catalanes**. Segons això, l'únic vestigi d'aquelles composicions originàriament orals estaria en aquests fragments prosificats, és a dir, en aquestes redaccions en prosa d'un text original en vers.

1) El *Llibre dels feits* (1274?) narra les gestes del Conqueridor. Segurament és un producte mixt de la cancelleria reial i de la intervenció directa del rei, la qual cosa es reflecteix en la juxtaposició de dos registres, un de més curialesc i un de més popular, i en la coexistència

de l'estil indirecte i l'estil directe, amb parlaments solemnes i diàlegs vius, fins i tot amb presència del fenomen de l'alternança de llengües en l'estil directe, segons la llengua de l'autor del discurs reportat (de fet hi ha alternança català/l·latí, català/àrab, català/mossàrab, català/castellà, català/occità, català/francès). El *Llibre dels feits* fou escrit sota la direcció del monarca. L'obra, destinada a difondre's oralment, posseeix, en l'ordre lingüístic, un marcat caràcter planer i popular; és fàcil de trobar-hi repeticions i vacil·lacions, mostres de llengua viva i espontània i nombrosos refranys. Hi predominen les construccions paratàctiques. Des del punt de vista lèxic s'hi ha trobat aragonesismes, occitanismes i altres manlleus que, com en la *Crònica* de Desclot, obeeixen al desig verista de reproduir la llengua dels no catalans; així, hi apareixen paraules, expressions o paràgrafs en francès, provençal, mossàrab, àrab, castellà i aragonès.

2) La *Crònica de Bernat Desclot* (1288) narra els fets ocorreguts des del regnat d'Alfons el Cast fins al de Pere el Gran. A diferència de l'anterior, es caracteritza pel seu to curialesc i objectiu, ben allunyat de l'estil directe i l'expressió personal. Segons Coll i Alentorn, la llengua de la *Crònica* de Desclot presenta particularitats d'un dialecte de la zona oriental del Pirineu i abunda en **arcaïsmes**. Convé destacar-hi **l'ús d'altres llengües quan parlen personatges no catalans**.

3) La *Crònica de Ramon Muntaner* (1325) és la més llarga de totes i abraça el període que va del naixement de Jaume I fins a la coronació d'Alfons III. Tot i que, **dins la tradició unificadora de la cancelleria reial**, la llengua d'aquesta crònica excel·leix per la seva **riquesa estilística i capacitat d'expressió personal**, són pròpies de l'estil de Muntaner les repeticions de mots i estructures sintàctiques, les adjectivacions formulars i reiteratives, l'abundor d'anacoluts, d'inversions i d'expressions hiperbòliques, d'apel·lacions, comparacions i proverbis. **Hom ha assenyalat que en Muntaner l'ús de la construcció "va + infinitiu" deixa d'ésser un recurs propi de l'estil èpic per a consolidar-se com a expressió gramatical del passat**. Tot plegat contribueix a crear la impressió d'un estil popular i espontani, una mostra excel·lent del "**pus bell catalanesc**", per dir-ho amb les seves paraules. L'entusiasme de Ramon Muntaner per la dinastia de Barcelona és paral·lel al que sent per la llengua, el "**bell catalanesc**", de l'expansió de la qual esdevé un testimoni directe. Tanmateix, seguint la tradició, escriu en occità un poema, el *Sermó*, que intercala en el text. Cal remarcar la voluntat de l'escriptor d'acostar-se als oïdors o lectors de la seva obra, voluntat palesa en un estil viu i familiar, en l'ús d'expressions populars i en la presència de recursos narratius i joglarescos.

4) La *Crònica de Pere el Cerimoniós* (1386) reflecteix la consciència del prestigi de la reialesa catalana i la voluntat de perpetuar-lo i enaltir-lo mitjançant la redacció dels fets reials. L'expressió lingüística hi és més controlada que en les de Jaume I o Muntaner, **la sintaxi hi és més articulada** i les figures retòriques més abundoses, donant lloc a un estil afectat, però també més feixuc, efecte al qual contribueix la relació per jornades. La *Crònica* de Pere el Cerimoniós fou redactada, sota el control directe del monarca, en plural majestàtic, com la de Jaume I, i s'ha conservat en dues redaccions, una més primitiva i la segona més elaborada i completa. La seva prosa manca del caràcter viu i popular de les anteriors i, en certs moments, quan adquireix la forma de dietari, esdevé seca i eixuta, però manté sempre un to estilístic elevat. **Com en les altres cròniques, en aquesta alguns personatges parlen, segons la seva procedència, en altres llengües que la catalana: la provençal, l'aragonesa i la castellana.**

Tema 4

Expansió del català

- 1.El català, llengua romànica
- 2.El català preliterari
- 3.Formació del català literari
 - a.Primers textos
 - b.Ramon Llull
 - c.Les quatre grans cròniques
- 4.Expansió del català**
- 5.Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
- 6.Inici del retrocés. La Decadència
- 7.El decret de Nova Planta
- 8.La Renaixença: inicis de la recuperació
- 9.La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
- 10.El Franquisme
- 11.La situació actual

L'expansió política i geogràfica de la nació catalana durant els segles XIII i XIV comportà també l'expansió geogràfica de la llengua i contribuï a afaïçonar-ne l'evolució. El català que es parla a les Illes Balears, al País Valencià i a l'Alguer és la llengua que hi dugueren els repobladors catalans a aquelles terres, provinents de la confederació catalanoaragonesa.

Constitueixen els actuals *dialectes consecutius* Balear, Valencià i Alguerès.

La implantació del català en les terres reconquerides va començar a mitjan segle XIII, quan la política catalana va orientar l'expansió cap al sud, un cop fracassat l'intent de constituir un estat pirinenc (Pere I, batalla de Muret). Aquesta expansió, motivada pel creixement demogràfic i econòmic, va començar per la recerca de nous territoris Mediterrani enllà.

La repoblació de **Mallorca** es va fer amb catalans i catalanes provinents especialment de l'Empordà del Rosselló i d'Occitània, que conjuntament amb el substrat lingüístic dels antics pobladors de les Illes i dels àrabs, van consolidar les actuals característiques de la variant balear. Això **queda reflectit en l'abundància de cognoms com Barceló, Blanes, Rosselló, en la iodització, la neutralització i l'ús de l'article salat; en gentilicis àrabs com Mesquida, Omar...; topònims (Alcúdia) i mots del lèxic comú (ramadam –gresca.)**

València fou repoblada de forma bastant equitativa entre catalans occidentals, orientals i aragonesos, la qual cosa explica les actuals característiques del Valencià. Però no solament això, sinó també altres fets com la **llargada de la reconquesta, la procedència social dels conqueridors, les característiques del repoblament –més complex que a les Illes–, els substrat àrab i mossàrab, i l'evolució política del País Valencià, dibuixen els trets dialectals.**

Com que l'expansió catalana arribà a l'horta de Múrcia (Jaume I, 1266) i s'hi mantingué fins al segle xvi, quan fou cedida a Castella, encara hi queden restes de català (comarca del Carxe) i de catalanismes en el castellà de Múrcia (pernil, pésoles...). A aquest dialecte castellà l'anomenen popularment panotxo.

Pel que fa a l'Alguer, no se sap bé la procedència dels repobladors. Però sabem que a Sardenya el català fou la llengua de l'Administració fins al segle XVII: l'últim parlament celebrat sota el domini de la corona espanyola es va fer a la ciutat de Càller i en català. Era l'any 1699. Les característiques dialectals de l'Alguerès són fruit de la influència sarda i italiana i, subsisteix en part, per la fidelitat idiomàtica dels seus parlants.

Apèndix

L'extensió del català fora del Principat

Font: Gran Enciclopèdia Catalana

L'expansió geogràfica del català fora del Principat anà lligada a la política de conquesta dels reis de Catalunya-Aragó a partir de Jaume I i de la ulterior repoblació dels territoris amb efectius procedents de la corona catalanoaragonesa. En el cas de Mallorca (1229), aquests repobladors foren exclusivament catalans, i la identificació lingüística amb el Principat fou total: les variants de fonètica i de lèxic existents actualment es poden explicar, més que no pas per la pressió de substrats ancestrals, per l'origen comarcal dels nous aveïnats. També fou així el cas d'Eivissa (1235). La incorporació del País Valencià (1233-48) s'hagué de plantejar en uns altres termes, puix que la participació militar aragonesa hi fou important, i els conqueridors i els subsegüents colons procedents d'Aragó hi aportaren llur idioma. El català restà implantat a les comarques valencianes del litoral i a algunes de l'interior, precisament les d'una major importància econòmica o estratègica, mentre que el castellanoaragonès perdurà a les zones més extenses, però també més pobres i sotmeses a règim feudal, pròximes a la frontera d'Aragó o de Castella. Jaume I ajudà el seu gendre Alfons X de Castella a recobrar el regne de Múrcia, arran d'una revolta dels indígenes islàmics (1266), i després facilità la repoblació d'aquelles terres amb gent catalana: encara Ramon Muntaner (1325-36) en parla com a "vers catalans" que parlen "del bell catalanesc del món". Una part del regne de Múrcia (entre la línia Busot-Biar i el Segura) passà a formar part del Regne de València en temps de Jaume II (1296), en la qual continua predominant el català. Menorca, conquerida sota Alfons II (1287), fou repoblada per catalanoparlants del Principat i del País Valencià, i ha estat idiomàticament homogènia. La projecció catalana per la Mediterrània, que inaugurà Pere el Gran amb les seves campanyes africanes i amb l'ocupació de Sicília (1282), no arribà a traduir-se en imposicions lingüístiques duradores. Tant a Itàlia com a Grècia i Turquia, el català s'hi mantingué merament com a llengua oficial dels equips militars o administratius que protagonitzaren la peripècia, i només en la mesura en què entre la població nativa o entre les classes dirigents hi hagué una presència més o menys voluminosa de catalans. Si als ducats d'Atenes i de Neopàtria l'episodi no sobrepassà els vuitanta anys (1311-88), a Sardenya s'allargà fins a la primeria del s XVIII: en qualsevol cas, es tractava essencialment d'un ús oficinesc o legislatiu del català, aguantat per la minoria colonitzadora. Només a les ciutats sardes de Càller (1326) i de l'Alguer (1372) hi hagué una autèntica repoblació amb catalans (la darrera de les quals, encara avui, en preserva la llengua), cosa que facilità, juntament amb l'escàs desenvolupament del sard com a llengua culta, l'adopció del català per les classes urbanes de tota l'illa, de manera gairebé exclusiva fins ben entrat el s XVII, o la seva utilització com a llengua de la cultura, del comerç i de l'administració (fins als més remots registres parroquials). Posteriorment, els grups de catalanoparlants instal·lats arreu del món, per emigració o per exili, han mantingut l'idioma, bé que tan sols en la vida privada: així, a Nàpols i a Roma al s XV, i, sobretot, en època més moderna, al nord d'Àfrica i a Amèrica. L'extensió del català dins els límits geogràficsocials previsibles inclou sectors al·lògens que eren també al·lòfons. La minoria jueva mai no renuncià a l'hebreu com a llengua ritual, i durant l'edat mitjana els seus intel·lectuals escriviren en hebreu llurs obres literàries i científiques. A la llarga, tanmateix, i un cop convertits al cristianisme, s'assimilaren de ple: entre els judaïtzants processats per la inquisició als ss XVI i

XVII, la ignorància de l'hebreu és habitual. Els musulmans que romangueren al País Valencià després de la conquesta, habitant pobles o comarques sense gaire convivència amb cristians, continuaren parlant àrab, i es resistiren a la imposició del català o el castellà. Quan foren expulsats el 1609, encara constituïen un terç de la població valenciana, i l'espai que deixaren buit hagué d'ésser repoblat, cosa que no sempre fou feta amb gent de llengua catalana, amb la conseqüència inevitable d'un augment de castellanismes en el lèxic general i fins i tot d'una castellanització total d'algunes viles. Les comarques valencianes de parla castellanoaragonesa acceptaren el català com a llengua de documents des de mitjan s XIV fins a l'abolició dels Furs (1707) i, fins el 1500, com a llengua literària. Després, la influència dels mecanismes estatals hi petrificà la situació, i el País Valencià restà territorialment bilingüe.

Tema 5

Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial (XIII-XVIII). El segle XV: prosa i poesia

1. El català, llengua romànica
2. El català preliterari
3. Formació del català literari
 - a. Primers textos
 - b. Ramon Llull
 - c. Les quatre grans cròniques
4. Expansió del català
- 5. Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial**
6. Inici del retrocés. La Decadència
7. El decret de Nova Planta
8. La Renaixença: inicis de la recuperació
9. La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
10. El Franquisme
11. La situació actual

La Cancelleria Reial, factor de cohesió idiomàtica

La Cancelleria Reial era l'organisme administratiu i focus de cultura de la Corona Catalanoaragonesa. Fou creada per Jaume I al segle XIII i va ser abolida al segle XVIII. La Cancelleria s'ocupava de redactar tota la documentació administrativa de la Corona. Els

documents eren redactats en català, aragonès i llatí. Ja l'any 1276, el rei Jaume I ordenà que tota la documentació del Regne de València fos redactada en català.

La traducció, a partir dels textos originals, d'obres grecollatines, i les relacions que mantenien els funcionaris amb les corts d'Avinyó (França) i la Toscana (Itàlia), introduïren noves perspectives culturals que van marcar el pas de l'edat mitjana a l'**Humanisme**. La Cancelleria es convertí en el primer centre humanista de Catalunya i de fet, l'Humanisme i en conseqüència el Renaixement entren a la Península ibèrica a través de la Cancelleria.

Els escriptors de la Cancelleria van crear un model de prosa catalana unificada, sense dialectismes, que serví com a model de la llengua per als documents administratius, l'estil era correcte, fluid i modèlic i és el primer referent del que, actualment, anomenaríem una varietat estàndard.

La llengua de la Cancelleria. Característiques i evolució

- En una primera etapa, els contactes dels funcionaris de la Cancelleria amb el llatí comportaren una llatinització progressiva de la prosa catalana. Una llatinització que, iniciada en els primers anys del regnat de Pere III, obeïa al desig d'imitar rígidament els formularis burocràtics de la llengua sàvia, fins al punt d'alterar intolerablement la sintaxi del català. En són una mostra les mateixes *Ordinacions de la Cort* de Pere III. Els redactors d'aquells documents, afirma Jordi Rubió, "no tenen consciència de la llei diferent que regeix la llengua sàvia i el vernacle, consideren aquest desvalgut i pobre i creuen donar-li categoria aplicant-li una llatinització forçada".
- Cap a finals del mateix regnat, l'abandonament, ni que fos relatiu, de la inflexibilitat

dels formularis per a la redacció de cartes i documents (*l'Ars dictandi* de la retòrica medieval) i la incorporació d'escrivans amb més personalitat literària redreçaren aquella anòmala subjecció del català al llatí.

- Al voltant de 1380 s'inicia un nou rumb estilístic a la Cancelleria. En les mans d'una fornada d'escrivans dels quals **Bernat Metge** és l'exemple més conspicu, la llengua catalana assolirà una forma equilibrada, clàssica, perfecta. Serà l'estil que ofereixen, en paraules de Martí de Riquer, "milers de cartes, redactades en un català precís, elegant i puríssim que contribuïren, un dia darrere l'altre, a imposar per tots els dominis de la llengua una prosa exemplar i bellíssima".

La sintaxi de la llengua de la Cancelleria es caracteritza per:

- Complement avantposat al verb i separat d'ell per una oració intercalada: "... si pena de 3.000 florins d'Aragó, a la qual no falleria rigorosa execució, desitjats esquivar..."
- Adjectiu separat del substantiu: "... la dita *sentència* contra aquell per sos demèrits *promulgada*..."
- Infinitiu separat del verb regent: "... han acostumat vostres predecessors a religió *servir*..."
- Participi separat de l'auxiliar: "... *no hi haveu* jamés, no sabem per quina causa, *entès*..."
- Oracions d'infinitiu que avui expressaríem amb subordinades: "... com se diga aquell *ésser notable e virtuosa persona*..."

La prosa catalana dels segles XIV i XV, al contrari del que passava als textos medievals francesos, castellans o italians, és una llengua pràcticament sense dialectalismes.
(Janer)

Literatura religiosa: Eiximenis i Vicent Ferrer.

La importància de les creences religioses justifica moltes accions a l'edat mitjana. Personatges com Vicent Ferrer, després canonitzat, i Francesc Eiximenis esdevingueren famosos per les seves predicacions i influència.

Eiximenis (1330-1409): Va estudiar a les universitats de París, Roma, Oxford i Colònia, i va viure a València. Més tard, va ser conseller de Joan I. Al final de la seva vida, va ser nomenat bisbe d'Elna. Com a teòleg va defensar la moral tradicional basada en l'autèntic esperit cristià. Per això, va escriure una mena d'enciclopèdia titulada *Lo Crestià*.

Vicent Ferrer (València, 1350-1419): Se'n conserven els sermons que pronunciava perquè uns reportadors que l'acompanyaven els copiaven. Fou predicador, teòleg i polític. Ja en vida tenia fama internacional, arrossegava una multitud de fidels per gran part d'Europa. Donava una visió del món totalment apocalíptica: predicava la fi del món. En el compromís de Casp va fer costat a Ferran d'Antequera de la dinastia dels Trastàmara.

Bernat Metge (Barcelona, 1340/1346-1413)

Fou funcionari reial a la casa de Joan I. Es veié involucrat en un escàndol de corrupció i, en morir sobtadament el rei, Metge va haver de defensar-se d'haver contribuït a la damnació de l'ànima del rei, el qual havia mort sense confessió. Va ser empresonat el 1396 i absolt al cap de 3 anys. Amb la seva obra

Lo Somni, va contribuir a guanyar-se el perdó i el favor del rei Martí I. Es tracta d'un relat del presumpte somni que té l'autor quan és a la presó, amb el qual es vol guanyar el favor de la monarquia.

Ausiàs Marc i la poesia del segle xv

En poesia Andreu Febrer, traductor de la *Divina Comèdia* de Dant, Gilabert de Pròixita i, sobretot, Pere i Jaume Marc –pare i oncle d'Ausiàs, respectivament– i Jordi de Sant Jordi, contemporani d'Ausiàs, dugueren el llenguatge cap a un progressiu **alliberament de la influència occitana**.

Aquesta tendència havia de culminar amb Ausiàs Marc, en qui els pocs occitanismes residuals són condicionats per la rima i amb qui l'expressió esdevé plenament catalana i moderna, per bé que el seu to moralitzador és deutor dels valors medievals.

La voluntat de Marc de comunicar l'experiència d'una vida interior envitricollada, la seva constant anàlisi introspectiva i la intensitat dels seus sentiments donen lloc a una poesia amatòria d'expressió complexa i condensada, que de vegades en dificulta la comprensió, però que pot arribar també a solucions molt sintètiques, plàstiques i directes. El seu lèxic conté arcaïsmes, cultismes propis de la terminologia escolàstica, neologismes de collita pròpia, expressions populars. Conceptualment, la seva poesia s'estructura a l'entorn d'uns quants mots clau (*amor, amar* i els seus derivats, *jo* i altres formes pronominals afins, *delit* i *dolor, bé* i *mal, vida* i *mort, cors* i *ànima, cor, rahó, Déu, hom*, etc.).

La novel·la cavalleresca

En **prosa** l'aportació més interessant és en el terreny de la narrativa de ficció. El *Tirant lo Blanc*, de Joanot Martorell i Martí Joan de Galba, i l'obra anònima *Curial e Güelfa* són dos grans monuments de la novel·la cavalleresca de tots els temps i de la literatura catalana.

Tirant lo Blanc (1460/1490)

En especial, l'obra de **Martorell** ha estat de sempre particularment preuada i considerada un model de gènere novel·lesc. En el *Tirant* coexisteixen dos estils que s'entrecreuen i se superposen l'un a l'altre:

- a) Un estil elevat, solemne, model d'expressió retòrica i cavalleresca.
- b) Un estil jocós, pintoresc, amant de les descripcions humorístiques i les situacions grotesques o divertides, que utilitza la ironia, els diàlegs àgils i agosarats, el to col·loquial, els refranys i jocs de paraules, les metàfores obscenes, i que es complau en les escenes picants.

Aquesta constant alternança dels dos estils dona a l'obra de Martorell una frescor i una tendresa particulars, com no s'havia aconseguit en altres obres, i el contrast entre la solemnitat dels parlaments cortesans o el detall de les descripcions militars i l'expressió atrevida d'alguns personatges o la picardia de les escenes de cambra havien de fer les delícies del lector contemporani i també del lector actual.

En la llengua de Martorell trobem una preferència per algunes solucions valencianes (la terminació –e de la primera persona del singular del present d'indicatiu –*plore, parle*–, la terminació nominal de la mena que observem a *bellea, riquea*, l'ús d'arabismes i castellanismes, etc.).

Curial e Güelfa

Quant a l'anònim autor de *Curial e Güelfa*, contemporani de Martorell, mostra un bon coneixement de la tradició literària en què s'inscriu i, com aquell, tendeix a barrejar el to greu amb la paròdia, escriu en un estil fluid i elegant, amb trets dialectals que el situarien en una zona fronterera entre el català oriental i l'occidental.

Algunes característiques lingüístiques que s'hi poden observar són:

- exemples de plurals masculins en *-es*, al costat de casos en *-os* (*arneses/arnesos, franceses/francesos*);
- *los per lurs* i *son per lur*;
- la preferència per *aquest/aqueix* davant *est*;
- la desinència zero de la primera persona del singular del present d'indicatiu (*port, prech*), al costat de l'eventual terminació en *-e* (*porte, pregue*);
- el manteniment de la terminació *-ts* en la segona persona del plural al costat de *-au* (*anats, volets, diets* al costat de *matau, parlau, digau*);
- la intercalació de pronoms àtons en les formes de futur i condicional (*donar-la-m'ha, fer-vos-hia*);
- l'ús de les formes arcaïques del condicional en *-ra* (*donara, volguera*).

Joan Roís de Corella i la valenciana prosa

La consciència del predomini cultural de València en el context del regne d'Aragó menà alguns autors a autoproclamar-se conreadors d'una nova modalitat literària que batejaren com a "estil de valenciana prosa", amb la intenció d'emfasitzar llur aportació a la tradició nacional literària i sense voluntat de posar en qüestió l'herència literària comuna de catalans, balears i valencians. Alguns han interpretat aquest "estil de valenciana prosa" com una faïçó literària, mentre que d'altres creuen veure-hi una forma peculiar d'expressió local; però, en qualsevol cas, **és una varietat més de la llengua catalana escrita.**

Una varietat arrelada en la tradició de la prosa cancelleresca, que n'exagera l'artificiositat, el caràcter llatinitzant i emfàtic, el gust pel desplaçament del verb al final de l'oració, per les construccions d'infinitiu, pel participi de present en funció de clàusula relativa, per les perífrasis i les construccions supletives (*tenir fallença* 'faltar'), per les construccions negatives en comptes d'afirmatives (*no tard* 'aviat', etc.), per la supressió del nexse completiu *que*, pels neologismes i per l'acumulació d'adjectius, per la recreació del ritme; una varietat de prosa, en fi, que pretén construir amb els elements de la llengua vulgar un sistema d'expressió culte com el del llatí. L'expressió màxima d'aquest corrent és l'obra de Joan Roís de Corella.

Tema 6

Inici del retrocés. La Decadència

1. El català, llengua romànica
2. El català preliterari
3. Formació del català literari
 - a. Primers textos
 - b. Ramon Llull
 - c. Les quatre grans cròniques
4. Expansió del català
5. Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
- 6. Inici del retrocés. La Decadència**
7. El decret de Nova Planta
8. La Renaixença: inicis de la recuperació
9. La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
10. El Franquisme
11. La situació actual

Del segle XVI a mitjan segle XIX s'estén el període de l'anomenada **decadència de la llengua catalana**.

Tanmateix, el concepte s'hauria d'aplicar amb propietat a la història literària catalana més que no pas a la història lingüística, car **allò que entrà en un decandiment profund fou, en primer lloc, la creació literària pròpiament dita i, parcialment, l'ús del català en l'escriptura.**

De fet, alguns autors menors i una certa classe de literatura popular continuà produint-se en català, com també la documentació jurídica i administrativa fins al començament del segle XVIII. Però, sobretot, **el català mai no cessà d'ésser la llengua parlada del poble**; llevat d'alguns sectors de l'aristocràcia i de la intel·lectualitat, el desconeixement del castellà restà un fet absolutament normal entre el poble fins que, ben entrat el segle XIX, no es declarà obligatòria l'escolarització dels infants.

Durant el segle XV, va tenir lloc el **Compromís de Casp (1412)** on es va elegir com a rei Ferran d'Antequera (1410-1416), amb la qual cosa s'introdueix a Catalunya la dinastia castellana dels Trastàmara. La llengua de la cort passa a ser, doncs, la castellana. L'any 1479 es produí la unió dinàstica d'Aragó i Castella, que, malgrat que jurídicament no canvià res, sí que tingué conseqüències negatives per als Països Catalans: pèrdua de força de les classes dirigents autòctones i submissió política de la Corona que **posà en perill el català com a llengua de cultura.**

Es donà a més la circumstància que Castella passa a ser durant els segles XVI i XVII una potència mundial. És també l'època dels segles d'or de la literatura castellana. **La majoria d'escriptors catalans escriuen en castellà i es fa configurant la idea que el català no és una llengua apta per a la literatura ni, en general, per a la cultura**, circumstàncies que provoquen un decandiment de la literatura catalana culta.

El 1659 pel **Tractat dels Pirineus** (en acabar la guerra dels Segadors) els territoris de la Catalunya nord passen a formar part de l'Estat francès. Llavors comencen les prohibicions contra la llengua catalana i una sèrie de mesures paral·leles:

- 1654 expulsió d'eclesiàstics catalans i la seva substitució per clergues francesos;
- 1677 prohibició de predicar en català a la catedral de Perpinyà
- 1682 ordre que exigeix la llengua francesa als rossellonesos per obtenir càrrecs públics i universitaris
- 1700 edicte de Lluís XIV que obliga els jutges, magistrats, notaris... a redactar tota la documentació exclusivament en francès i a usar-lo oralment en les deliberacions.

Però el fet més decisiu pel que fa a l'ensorrament de l'ús del català és la Guerra de Successió: a causa de la mort sense descendència de Carles II el 1700 dues dinasties aposten per ocupar la corona espanyola: Carles, dels Àustria; i Felip, dels Borbó, que, finalment, va vèncer.

Els Àustries (1516-1700)

Revolta de les Germanies (1519-1523)

Expulsió dels moriscos (1609-1610)

Guerra dels Trenta Anys (1618-1648)

La Guerra dels Segadors (1640-1659)

Corpus de Sang (1640)

Proclamació de la República Catalana per Pau Claris (1641)

El Tractat dels Pirineus (1659)

Tema 7

El decret de Nova Planta

- 1.El català, llengua romànica
- 2.El català preliterari
- 3.Formació del català literari
 - a.Primers textos
 - b.Ramon Llull
 - c.Les quatre grans cròniques
- 4.Expansió del català
- 5.Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
- 6.Inici del retrocés. La Decadència
- 7.El decret de Nova Planta**
- 8.La Renaixença: inicis de la recuperació
- 9.La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
- 10.El Franquisme
- 11.La situació actual

El segle XVIII representa un procés d'inflexió en l'etapa de decadència, ja que en la guerra de Successió pel tron d'Espanya, pel qual competien Carles d'Àustria i Felip d'Anjou, els catalans s'arregleraren amb aquell primer i foren finalment vençuts després del setge i la caiguda de Barcelona. Els vencedors borbònics aboliren totes les lleis i institucions de Catalunya i promulgaren els **Decrets de Nova Planta**. Només se'n salvà Menorca, que durant el segle XVIII estigué

majoritàriament sota dominació britànica (i, òbviament, les terres nord-catalanes, ja incorporades a França el 1659).

Les conseqüències de la Nova Planta per a l'ús de la llengua catalana foren nombroses:

- a) S'imposà, si més no en teoria, l'espanyol com a única llengua oficial.
- b) Es tancaren totes les universitats de Catalunya i es creà la de Cervera.
- c) Es prohibiren determinats tipus de publicacions populars en català.
- d) Una *pragmàtica* de Carles III imposà l'ensenyament obligatori en espanyol a les escoles (tot i que potser no s'aconsegüí *de facto*).
- e) Es prohibiren les representacions teatrals que no fossin en espanyol, etc.

De fet, però, no serà fins al segle XIX que, sota la influència del model d'estat centralitzador eixit de la revolució francesa i de l'imperi napoleònic, moltes d'aquestes prohibicions esdevindran efectives.

I tanmateix, malgrat tot l'aparell jurídic i repressiu de l'estat, el català s'ha mantingut en l'ús oral i espontani com la llengua del poble; no ha estat sinó fins a les grans transformacions econòmiques, demogràfiques i tecnològiques del segle XX –i amb els grans trasbalsos polítics que les han acompanyat–, que ha aparegut la **primera generació catalana enterament bilingüe**. Ultra la voluntat de permanència dels seus parlants com a comunitat diferenciada, és evident que el manteniment del català ha estat directament proporcional a la ineficàcia amb que els diversos estats –espanyol, francès, italià– hi han aplicat el pes del seu aparell repressiu. Això explicaria en part la desigualtat en el procés de descatalanització dels diversos territoris.

La decadència de la creació literària, llevat de certes manifestacions populars (romanços, goigs, teatre), la defecció lingüística de les classes dirigents i la subordinació social i política havien conduït a una situació en què mancava un model de referència propi o en què aquesta funció ja no l'acomplia el català, sinó la llengua forastera.

Certament, el català era al final del segle XVIII la llengua quotidiana de la major part de la població, però la pressió cultural sobre aquesta cada dia era més forta i el camí vers la hibridació lingüística i la conversió en un patuès s'havia iniciat. Aparentment, res no hauria fet sospitar que en un termini relativament curt havia de produir-se una renaixença i, poc després, l'endegament d'un procés de reconstrucció nacional en el qual la llengua hauria d'ocupar una funció primordial i la creació d'un nou model de llengua literària comuna hauria d'arribar, no solament a ésser proposat des d'unes mínimes instàncies de poder recuperades, sinó fins i tot a ésser acceptat pel conjunt de la col·lectivitat. Tanmateix, el camí que havia de menar a aquest objectiu no era planer.

APÈNDIX

Com a represàlia contra els vençuts, Felip V va promulgar els Decrets de Nova Planta, pels quals suprimia les lleis i organismes propis d'Aragó, Regne de València, Illes Balears i Catalunya. L'objectiu era d'imposar la unificació cultural i lingüística a tot l'estat i implantar el centralisme europeu. El resultat va ser l'abolició de les institucions d'autogovern i l'establiment del castellà com a única llengua oficial del país. Es perdia per primera vegada en la història l'oficialitat de la llengua catalana.

La manca de lligams polítics i culturals ocasionà l'afebliment d'una consciència unitària i apareixen denominacions particularistes de la llengua, com ara valencià, mallorquí... A pesar del prestigi del castellà i de les prohibicions que hi hagi pogut haver contra la llengua catalana, cal recordar que per substituir una llengua cal conèixer-ne una segona. La major part de la població era analfabeta i no sabia castellà. No és doncs estrany que en estrats socials populars (els més nombrosos) el castellà no penetrés.

Com ja hem destacat anteriorment, un cas especial el representa Menorca. Com a conseqüència de la Guerra de Successió, Espanya lliura, a Anglaterra, Gibraltar i Menorca. Durant quasi tot el segle XVIII, l'illa està sota domini britànic i no l'afecten, per tant, els Decrets de Nova Planta. La llengua oficial continua essent el català, encara que s'utilitza el castellà per a les relacions puntuals entre les autoritats estrangeres i les locals. Menorca viu una autèntica Il·lustració i ofereix a la cultura catalana intel·lectuals de la talla de Joan Ramis i Ramis, autor d'un conjunt d'obres dramàtiques, en les quals sap adaptar, al català, els alexandrins ariats d'origen francès. De les seves obres destaquen els drames: *Lucrècia* (1769), *Arminda* (1775), *Constància* (1779) i la tragicomèdia *Rosaura o el més constant amor* (1783). i Antoni Febrer i Cardona.

Els Borbons absolutistes i la repressió
Revolta dels Angelets de la terra (1669 - 1774)
La Guerra de Successió (1700-1714)
Carles III coronat a Barcelona (1705)
Batalla d'Almansa (1707)
Batalla d'Almenar (1710)
Tractat d'Utrecht (1713)
Setge de Barcelona (1714)
Decrets de Nova Planta (1716)

Tema 8

La Renaixença: inicis de la recuperació

- 1.El català, llengua romànica
- 2.El català preliterari
- 3.Formació del català literari
 - a.Primers textos
 - b.Ramon Llull
 - c.Les quatre grans cròniques
- 4.Expansió del català
- 5.Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
- 6.Inici del retrocés. La Decadència
- 7.El decret de Nova Planta
- 8.La Renaixença: inicis de la recuperació**
- 9.La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
- 10.El Franquisme
- 11.La situació actual

Sota l'impuls del moviment romàntic, que va promoure una consciència històrica i un interès per les realitats nacionals, i també sota l'impuls de la represa econòmica i de la revolució industrial tardana, es desenvolupà la **Renaixença** catalana, l'inici de la qual hom fixa convencionalment el **1833**, any de publicació de l'oda *La pàtria* de Bonaventura Carles Aribau. La llengua catalana tornava a ésser emprada com a llengua de cultura, de primer en l'àmbit de la poesia, després en l'assaig i en la premsa

literària i humorística i, finalment, en la premsa diària.

Els Jocs Florals i la llengua

La **restauració dels Jocs Florals** tingué un gran ressò popular. Hi participaren autors tan importants com Jacint Verdaguer –veritable forjador del català modern– i Àngel Guimerà, entre molts altres, i erudits com Manuel Milà i Fontanals, Joaquim Rubió i Ors i el mallorquí Marià Aguiló. El conreu de la poesia com a gènere i l'enaltiment patriòtic anaren de la mà, i ben aviat la reivindicació de l'autonomia lingüística i de l'autonomia (i fins i tot independència) política esdevingueren inseparables. Aviat fou percebuda la necessitat d'una nova codificació de la llengua, i alguna iniciativa en aquest sentit fou promoguda des del mateix Consistori dels Jocs Florals.

Milà i Fontanals, Antoni de Bofarull i Rubió i Ors publicaren un assaig d'ortografia catalana que, tanmateix, no va prosperar. La dificultat d'assolir un llenguatge literari unificat era deguda a la ruptura que havia representat la decadència, però també a la creació de tradicions d'escriptura diferenciades al llarg del segle XIX.

Els tres models de català escrit

Hom ha reconegut tres concepcions diferenciades del que havia d'ésser el **català escrit**. Aquestes concepcions arrelaven, és clar, en actituds determinades envers la llengua, la comunitat lingüística i l'abast del procés de recuperació, com també en usos i costums personals o de grup.

1) “El català acadèmic de tradició moderna”, designat així perquè es basava en l'adopció de la tradició del català literari dels segles XVII i XVIII, que fou anomenat “acadèmic” pel seu artifici i distanciament de la llengua parlada. Quant a les seves característiques formals, era una barreja de la llengua clàssica basada en la norma occidental i de la llengua escrita al cantó oriental del nostre domini en el període de la decadència. En ortografia, els autors que seguien aquest model **escrivien amb –a- les formes de plural dels substantius femenins (noias)**

–però no de tots (*mares*)– i també certes formes verbals (*parlas, parlan; parlavas, perdíam, temíau, dormían; parlarias, perdríam, dormiríau*), mentre que en altres formes usaven –e (*parlares, rebérem; reben, dormen; parle, parles* –per l’actual *parli, parlis*–); **escrivien amb –r final els infinitius en –re (*móurer, pérdrer*) i també alguns substantius acabats en –e (*càlzer*)**; no empraven la grafia *ç* (però mantenien alternances com *bras, brassos/bracejar*); representaven el so de *xeix*, tant entre vocals com a final de mot, amb el dígraf *–ix-*, etc.

2) “El català acadèmic de tradició antiga”, anomenat així perquè els seus partidaris adoptaven l’ortografia del català dels segles XIII i XIV, quan existia un llenguatge literari unificat amb el qual s’identificaven catalans, valencians i balears. També creien en la diferència entre la llengua escrita i l’oral, tenien la voluntat d’arribar a una norma comuna per a tot el domini i defensaven les solucions ortogràfiques antigues, com ara els plurals en –es.

3) “El català que ara’s parla”, els defensors del qual no veien la necessitat de crear un llenguatge literari unificat que pogués ésser acceptat arreu del domini lingüístic. Ridiculitzaven els models que cercaven d’enllaçar amb la tradició, ja fos moderna o antiga, i **pretenien adreçar-se al gran públic –molts conreaven el teatre o altres gèneres populars– d’una manera entenedora i directa, reflectint el llenguatge parlat en el seu àmbit local**. De fet, doncs, no era una sola manera, sinó moltes, d’escriure el català. La conseqüència de tot això fou que, a final del segle XIX, el desgavell gramatical dels textos que es publicaven en català era considerable, i l’anarquia ortogràfica, superior. **Aquesta situació serà el punt de partida de l’ortografia fabriana.**

Marià Aguiló i les aportacions mallorquines

Mentrestant, la influència del moviment renaixentista havia arribat a València, amb Teodor Llorente i Constantí Llombart, però hi tingué un efecte limitat, malgrat que aquest darrer autor defensava la necessitat d’establir una relació permanent amb el Principat. A Mallorca, per contra, hi hagué una sèrie de contribucions i de propostes ortogràfiques, gramaticals i lexicogràfiques, orientades al principi per una reivindicació regionalista (mallorquinista). Aquesta tendència, però, fou capgirada per l’actitud de Marià Aguiló, el qual contribuí inestimablement a la **recuperació del sentit unitari de la llengua**, a més de fer aportacions cabdals al coneixement de la llengua catalana mitjançant l’elaboració d’una gramàtica i d’una important obra lexicogràfica.

APÈNDIX

Després de tres segles en què l'ús de la llengua catalana havia anat quedant apartat d'àmbits d'ús tan importants com l'ensenyament, l'administració i l'església (vegeu el concepte de decadència), entrem en un segle més favorable per al català. El principi de segle ve marcat per la Guerra del francès (1808-1814) en què Napoleó es vol annexionar Catalunya. Les Corts de Cadis proclamen la constitució de l'any 1812, que durà 3 anys, i, l'any 1823 es reinstaura el poder absolut amb Ferran VII.

A Europa, havia aparegut un moviment artístic que influiria en les reivindicacions de les nacions sense estat i en la defensa de la llibertat: el **Romanticisme**. La seva aparició als Països Catalans ocasionà un interès per la llengua, pel **passat medieval** (l'època de màxim esplendor nacional i cultural) i per la nostra literatura, especialment el **folklore i la cultura popular**.

Paral·lelament sorgeix a Catalunya (i en menor mesura al País Valencià i a les Balears) un moviment de recuperació de la identitat catalana i de reivindicacions nacionals i polítiques: la Renaixença, que abastaria aproximadament el període comprès entre **1830 i 1880**. Els seus objectius són:

- Estudiar i divulgar els escriptors clàssics.**
- Potenciar el prestigi social de la llengua.**
- Recollir i divulgar la literatura popular.**
- Aconseguir en general un nivell de normalitat per a la llengua catalana.**
- Revitalitzar el conreu de tots els gèneres literaris.**

Per això es van recuperar els **Jocs Florals**. Era un certamen literari de passat medieval -s'havien creat el 1324 a Tolosa de Llenguadoc (Occitània) i varen ser importats a Barcelona pel rei Joan I el 1393- recuperat per potenciar la presència del català en la literatura i en la vida social. El seu lema era cantar la pàtria, la fe i l'amor. Els discursos que es pronunciaven cada any en la seva inauguració eren utèntiques proclames catalanistes, pel que fa a la nació i a la llengua.

Un paper importantíssim en la Renaixença el van tenir els escriptors, que van començar a fer del català un ús "normal". Fins llavors havien escrit les seves obres en castellà. Joaquim Rubió i Ors (Lo Gaiter del Llobregat) és el primer a reivindicar l'ús exclusiu del català a Barcelona. Els grans escriptors del segle XIX són Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà i Narcís Oller. A València exerceix aquesta funció reivindicativa Tomàs Vilarroya. A les Illes, Marià Aguiló es dedica a recollir la cultura popular per retrobar la llengua rica que conservava el poble. Al llarg del segle augmenta el nombre de publicacions en català: *Lo Verdader Català*, *Calendari Català*, *Lo Gay Saber*, *Diari Català*, *La Renaixensa*, *L'Esquella de la Torratxa*...

Cal recordar que fins aquesta època cap institució havia fixat la normativa del català, ningú exercia el model lingüístic de referència que havia detingut a l'edat mitjana la Cancelleria Reial. Ara es demanava des d'alguns sector que algú exercís aquest paper, però hi havia dues tendències que defensaven dos models de llengua força diferenciats: per una banda els que defensaven un català antic inspirat en la llengua medieval; per una altra els que defensaven el català col·loquial com a model d'estàndard.

L'any 1890 la revista *l'Avens* (després es dirà *l'Avenc*) publica una sèrie d'articles en què es va perfilant la necessitat de crear la codificació del català. Es debat l'ús del guionet, de l'apòstrof, l'accentuació gràfica, la lletra ç...

Tema 9

La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra

- 1.El català, llengua romànica
- 2.El català preliterari
- 3.Formació del català literari
 - a.Primers textos
 - b.Ramon Llull
 - c.Les quatre grans cròniques
- 4.Expansió del català
- 5.Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
- 6.Inici del retrocés. La Decadència
- 7.El decret de Nova Planta
- 8.La Renaixença: inicis de la recuperació
- 9.La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra**
- 10.El Franquisme
- 11.La situació actual

La contribució de *L'Avenç* a l'evolució de la llengua

A les acaballes del segle XIX, un nou moviment pren força a Catalunya: el **modernisme**. Ací el recordem per la contribució que un grup de joves a l'entorn d'una revista, *L'Avenç*, feren al debat sobre la llengua a Catalunya.

Jaume Massó i Torrents, director de la revista, acollí amb entusiasme la idea de Joaquim Casas-Carbó, Alexandre Cortada i Pompeu Fabra de llançar una campanya lingüística des de la seva publicació. Tots ells coincidien en llur desig d'uniformitat ortogràfica, llur preferència per la varietat central de la llengua catalana, llur afany de progrés i de modernitat i, finalment, llur profund anticastellanisme, més que no pas, potser, en les solucions ortogràfiques concretes.

L'obra de Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans

Una conjugació de factors d'ordre polític, lingüístic, institucional i social contribuirà de manera decisiva a posar fi a l'anarquia lingüística que caracteritzava les activitats literàries en el tombant de segle. I no solament a això, sinó també a situar el català al nivell de les llengües estandarditzades en un període relativament breu.

Entre els factors humans cal destacar dos noms: el del polític Enric Prat de la Riba i el del gramàtic Pompeu Fabra.

Prat de la Riba, amb la seva visió d'home d'estat, aconseguí un mínim poder regional des del qual va poder iniciar una obra de recuperació nacional, la qual havia d'integrar una planificació lingüística racional i decidida.

Pompeu Fabra, amb la seva competència, la seva decisió i la seva capacitat de cercar el consens, havia de dirigir l'execució de la codificació lingüística del català.

Però, per damunt dels homes, hi hagué el context polític, social i institucional que afavorí el reeiximent d'una empresa que el poeta Carles Riba qualificà temps després de "noble follia". Tal era la dificultat que feia presumir la situació de partida, abans descrita. **Alguns dels elements d'aquell context a tenir en compte són els següents:**

1) L'any 1901 el mallorquí mossèn **Antoni Maria Alcover** llança una *Lletra de convit* a tots els catalans perquè col·laborin en l'obra del seu *Diccionari de la llengua catalana*, aportant-hi informació local.

2) En 1903, i al marge de la universitat oficial, es fundaren els **Estudis Universitaris Catalans**, primera institució científica plenament catalana.

3) A principi del segle XX apareix el **moviment noucentista**, amb un programa de renovació cultural i política i amb una ferma voluntat d'assolir una llengua literària comuna i institucionalitzada, apta per al conreu de qualsevol disciplina.

4) L'any 1906 se celebrà, també per iniciativa de mossèn Alcover i sota la seva responsabilitat, el **I Congrés Internacional de la Llengua Catalana**, al qual assistiren uns 3.000 congressistes, entre els quals diverses figures de la filologia romànica internacional.

5) També en 1906 es constitueix el moviment polític unitari de **Solidaritat Catalana**, que durà Prat de la Riba a la presidència de la Diputació de Barcelona (1907).

6) L'any 1907 Prat de la Riba creà l'**Institut d'Estudis Catalans**, i el 1911 s'hi creà la Secció Filològica. L'IEC serà la institució encarregada, entre altres coses, de dur a terme la codificació de la llengua catalana, la seva elaboració i el seu estudi científic.

7) En 1914 es constituí la **Mancomunitat de Catalunya**, de la qual esdevingué president Prat de la Riba. Des d'aquesta institució, de poders relativament limitats, es donarà l'empenta decisiva cap a la normalització de la llengua catalana.

8) Entre 1913 i 1932 s'acompleixen els objectius de **codificació del català**. Les fites principals són:

a) Les *Normes Ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans (1913), seguides de l'important *Diccionari Ortogràfic* de Pompeu Fabra, publicat per l'IEC (1917).

b) La *Gramàtica Catalana* de Pompeu Fabra, assumida com a gramàtica normativa oficial i publicada per l'IEC (1918).

c) El *Diccionari General de la Llengua Catalana* de Pompeu Fabra, assumit com a normatiu per l'IEC (1932).

9) Potser més important i tot i que els agents de la codificació normativa, fou la **reacció de la societat catalana** en el seu conjunt davant la proposta normativa de l'IEC. Per bé que no es pot pas dir que l'acceptació fos unànime de bell inici, ja que existiren nuclis de contradictors tant al Principat com a València o a les Illes, en general la reacció fou molt positiva i diaris, escriptors i editors aplicaren les normes de l'IEC de manera immediata. D'altra banda, les reticències regionals foren vençudes a poc a poc i, quan l'any 1932 se signaren públicament a Castelló unes *Normes ortogràfiques*, que eren les de l'IEC amb lleus retocs, la reforma fabriana havia estat acceptada arreu del domini lingüístic.

Relacionats aquest elements que ens han d'ajudar a contextualitzar i a entendre l'obra de Fabra, ens centrarem a continuació en els seus **aspectes interns**, tot atenent d'antuvi als objectius i als principis que la inspiraven, segonament als mètodes i, finalment, als resultats.

L'**objectiu** era clar: **dotar el català d'una normativa única i estable, modernitzar-lo, a fi de convertir-lo en una llengua de cultura il·limitadament apta per a les necessitats expressives de la vida i de la ciència modernes, a la manera de les altres llengües europees, fer-ne un model de referència per a tots els membres de la comunitat catalanoparlant;** ras i curt: retornar als catalans l'orgull i la dignitat de pertànyer a una comunitat nacional diferenciada, en possessió d'una llengua amb una passat gloriós i, sobretot, amb capacitat de projecció cap al futur.

Tot això, tanmateix, havia de resultar no pas de l'abrandament de la passió, sinó del **rigor de l'observació empírica, de l'estudi i de la racionalitat de les propostes.**

Formalment, l'objectiu de reconstruir el llenguatge literari català havia de **consistir a recuperar l'estat i la fesomia que la llengua catalana hauria tingut si no hagués patit una decadència literària tan pronunciada, si la comunitat dels parlants no hagués estat subordinada políticament i culturalment a altres nacions i si una pressió cultural abassegadora no l'hagués sotmès durant quatre segles a l'influx d'altres llengües.** Ni podia ser la mera sanció del català parlat ni havia de ser un mer retorn a la seva forma arcaica.

Aquesta llengua comuna de referència –aquesta llengua estàndard, diríem avui– havia de ser necessàriament **supradialectal**. A aquesta idea –i també a la feblesa de la cohesió de la comunitat lingüística– respon el **caràcter composicional de la normativa fabriana.**

Fabra no es va limitar a seleccionar una varietat geogràfica del català per a convertir-la en el català normatiu, sinó que atengué diversos aspectes de la realitat dialectal a l'hora de prendre decisions normatives. Així, quan en una qüestió les solucions dialectals divergien, formulava una proposta amb què podien identificar-se diversos dialectes.

Alguns aspectes de la normativa fabriana són els següents:

- 1) En ortografia, es va decantar pels plurals femenins en –es i per les formes verbals en –es i –en (i no en –as i –an, com havien fet els “acadèmics de tradició moderna” del segle XIX) perquè, a més de ser més antigues, corresponien a la pronúncia real en català occidental, mentre que la tria podia ser indiferent per als catalans orientals, que confonen a i e àtones.
- 2) Va regular l'ús de b i v d'acord amb els dialectes que fan la distinció entre els sons corresponents, fins i tot en contra del criteri etimològic.
- 3) Va mantenir la grafia de r i t finals, que en certs dialectes són “mudes” però en d'altres no ho són. 4) Va mantenir el dígraf –ix- per a representar el so de faixa o de feix, que uns parlants pronuncien com un sol so i d'altres com a dos sons.
- 5) En la morfologia verbal, va establir com a normatives les formes centrals, sense deixar de consignar les balears i valencianes.
- 6) En la qüestió de la sintaxi pronominal no va sancionar cap dels sistemes existents, sinó que va proposar un sistema híbrid català-valencià, amb una lògica interna pròpia.

I amb aquest darrer punt arribem a un altre dels principis seguits per Fabra. **La idea que la llengua normativa ha de respondre a un ordre lògic** que faciliti la claredat i propietat de l'expressió és antiga. A Fabra l'havia d'atreure, a més, per tarannà i formació. La solució donada al sistema dels pronoms febles i a la seva sintaxi, basada en un principi de màxima biunivocitat de la relació forma-funció, anava en aquesta línia. La solució donada a la qüestió del participi concertat (*L'ha cantada molt bé, la cançó*) es basa d'antuvi –contra el criteri que sostenia Alcover– en el reconeixement del funcionament actual de la llengua, però també en el principi suara esmentat.

La llengua catalana, com qualsevol altra llengua, posseeix una **autonomia** pròpia amb relació a les altres llengües veïnes. És a dir, el sistema lingüístic del català no es confon amb cap altre. Ara, la política d'intervenció lingüística –això és, la planificació– havia de permetre, tanmateix, donar encara més relleu a les funcions que tota llengua nacional aconsegueix: la **funció cohesionadora**, adreçada cap endins de la comunitat i tendent a dotar el grup d'unitat interna, i la **funció separadora**, adreçada cap enfora i tendent a distingir el grup de qualsevol altre grup veí.

És des d'aquesta doble perspectiva que cal entendre l'obra de depuració del català i el decantament per solucions no coincidents amb l'espanyol –que Fabra practicà des de l'època de *L'Avenç*. Ara bé, el català no deixa de ser una llengua romànica ni de pertànyer a un àmbit cultural específic. Convenia, doncs, estudiar la resposta que francès, italià i altres llengües europees havien donat a problemes gramaticals o ortogràfics comparables i cercar solucions similars, a fi que el català no en discrepés gaire. Aquest principi matisava, doncs, el principi d'autonomia en un sentit que el lligava a un context lingüístic i cultural més ampli. A aquest principi responen les solucions donades a mots com *àcid, diftong, heroic* (per les antigues *àcit, diftonch, heoryc*) –compareu llatí *heoricus*, espanyol *heroico*, italià *eroico*, francès *héroïque*, anglès *heroic*, etc.

Ja Prat de la Riba s'havia adonat que la llengua catalana no solament estava necessitada de normativització, sinó que també li calia un treball d'elaboració lexicogràfica, terminològica, sintàctica, fraseològica i estilística, i això s'havia d'aconseguir mitjançant la concurrència de tres elements.

- 1. Traductors:** calia endegar la sistemàtica traducció de textos clàssics i moderns, literaris i científics.
- 2. Escriptors:** calia un desenvolupament intern de les potencialitats lingüístiques.
- 3. Científics:** calia que el català abracés també l'àmbit de la recerca científica, cada vegada més important de cara a la modernització, i aquesta era una de les tasques assignades de bell antuvi a l'IEC.

La invitació que Fabra adreçava als escriptors perquè comprovessin la viabilitat de les seves propostes i col·laboressin activament en la reforma lingüística i a difondre-la pot entendre's a la llum d'aquesta necessitat complementària d'elaboració de la llengua –i també com una manera de posar a prova les propostes normatives i de crear consens al seu entorn.

Hem vist fins ací alguns dels objectius i principis generals que guien l'obra de Fabra com a gramàtic i lexicògraf. Aquests principis contenen implícits sovint uns certs mètodes o maneres d'actual davant els problemes que calia resoldre. Per començar, calia una preparació que no era a l'abast de tothom ni de tots els qui escrivien sobre la qüestió lingüística:

1. Una familiaritat amb els principis i els mètodes de la lingüística històrica i comparativa.
2. Un coneixement de la llengua antiga, de l'etimologia i la història de les formes lingüístiques i de llur evolució fonètica.
3. Un coneixement dels parlars actuals, ja que sovint els uns conservaven encara allò que ja havien perdut els altres.
4. Un coneixement dels procediments genuïns de formació de mots.
5. Un coneixement de les altres llengües romàniques i de la seva gramàtica històrica.
6. Una capacitat d'anàlisi lingüística lògica i rigorosa.
7. Un coneixement pràctic del context social en què es duia a terme la reforma lingüística.
8. Una capacitat d'avaluació de la viabilitat de les diverses propostes.

Fabra havia acumulat una certa experiència en aquests camps d'ençà dels seus primers treballs de joventut, gaudia d'una autoritat moral i d'un reconeixement social que havien de facilitar-li la feina, i també disposava de l'autoritat institucional que emanava de l'IEC. Tanmateix, l'única gràcia d'una reforma lingüística com la que ell havia emprès és que acabi essent acceptada pel col·lectiu social.

Per això podem dir que la persona, les institucions i la societat lletrada van conjuminar-se feliçment per assolir en poc temps un dels objectius importants en el procés de normalització: **la creació d'un estàndard català únic, estable i universalment acceptat.**

Quant als resultats del seu treball, cal recordar primerament les obres de caràcter normatiu ja esmentades, és a dir, les normes ortogràfiques, la gramàtica i el diccionari oficials.

Però **l'obra lingüística de Fabra** és més extensa, i inclou diverses **gramàtiques**, de caràcter descriptiu o normatiu, entre les quals destaquem la *Gramàtica de la llengua catalana* (1912), molt interessant des del punt de vista lingüístic pel seu caràcter descriptiu i per la informació dialectal que conté, i l'anomenada pòstuma, la *Gramàtica catalana* (1956), publicada a cura del seu deixeble Joan Coromines; diversos **tractats d'ortografia**, entre els quals destaquem l'esmentat *Diccionari ortogràfic*; l'edició, amb M. de Montoliu, del *Diccionari Aguiló*; diversos **estudis i treballs d'ordre tècnic** sobre aspectes concrets de la gramàtica catalana, publicats en revistes especialitzades; **Obres de caràcter doctrinal**, on explicita els objectius i els fonaments de la reforma lingüística, com *El català literari* (1932); obres de **divulgació lingüística** o de divulgació de l'obra de reforma, escrites per al gran públic, com *Les principals faltes de gramàtica* (1925), les *Qüestions de gramàtica catalana* (1911) i les *Converses Filològiques*, una llarga sèrie d'articles publicats a *La Publicitat* del 1919 al 1928, que després han estat recollits en forma de llibre.

L'obra de Fabra i de l'IEC va dotar els països de parla catalana dels instruments elementals per al seu **redreçament cultural i lingüístic**, i no solament això, sinó que també la va preparar per a la resistència cultural i lingüística dels obscurs anys que s'aproximaven.

Tema 10

El franquisme

Extractes del preàmbul del llibre de Josep Benet *Catalunya sota el règim franquista*. Ed. Blume, 1978

- 1.El català, llengua romànica
- 2.El català preliterari
- 3.Formació del català literari
 - a.Primers textos
 - b.Ramon Llull
 - c.Les quatre grans cròniques
- 4.Expansió del català
- 5.Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
- 6.Inici del retrocés. La Decadència
- 7.El decret de Nova Planta
- 8.La Renaixença: inicis de la recuperació
- 9.La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
- 10.El Franquisme**
- 11.La situació actual

El dia 26 de gener de 1939, les tropes del general Franco, entre les quals es comptaven l'exèrcit colonial espanyol del Marroc, integrat per súbdits marroquins, els mercenaris de la famosa Legió estrangera espanyola, les tropes feixistes italianes enviades per Mussolini i la Legió Còndor, tramesa per Hitler, ocupaven la ciutat de Barcelona, capital de Catalunya. Uns quants dies després ocupaven tot el territori català. La conquesta de Catalunya per les tropes franquistes representà la fi de la República a Espanya: el dia primer d'abril de 1939, el règim

del general Franco quedava establert oficialment a tot el territori de l'Estat espanyol. Així acabava la guerra d'Espanya que havia estat desencadenada per l'alçament militar-feixista del mes de juliol de 1936. Quan les tropes franquistes ocuparen Barcelona, l'idioma català era llengua oficial a Catalunya, juntament amb el castellà, idioma oficial a tot el territori de la República espanyola. El català era l'idioma oficial del govern autònom català, del Parlament de Catalunya, de l'administració de justícia, de l'escola i de la Universitat. El català - idioma gairebé mil·lenari - era la llengua del poble, utilitzada com a instrument de comunicació social. En llengua catalana eren editats anualment centenars de llibres de tota mena, i el nombre de publicacions periòdiques que apareixien escrites en aquesta llengua superava el miler.

[...]

Ocupada la ciutat de Barcelona, una de les primeres mesures que prengué el govern del general Franco va ésser d'abolir l'oficialitat de l'idioma català a Catalunya. Però, a més, prengué altres mesures més radicals encara: prohibí absolutament l'ús públic de la llengua catalana a tot el territori català. Els vencedors de la guerra d'Espanya - i així ho establia oficialment el primer ban publicat per la màxima autoritat franquista d'ocupació - declaraven que l'ús de la llengua catalana, a partir del moment de l'ocupació, només seria permès en el clos de la vida familiar i privada.

[...]

Com a conseqüència d'aquesta prohibició, començà una de les persecucions més totals que mai hagi tingut lloc, modernament, a l'Europa occidental, per tal de fer desaparèixer una llengua i una cultura de la vida pública d'un país i aconseguir, per la força, d'imposar-ne una altra.

[...]

Tots els catalans n'eren víctimes, qualsevol que hagués estat la posició que havien pres durant la guerra passada, i qualsevol que fos llur ideologia.

[...]

La persecució del règim franquista contra la llengua i la cultura de Catalunya, durant els primers anys de la postguerra espanyola coincidí amb la ferotge repressió que el franquisme desencadenà contra els vençuts de la guerra d'Espanya, repressió que va ésser marcada a tot el territori de l'Estat espanyol per centenars de milers d'execucions, per centenars de milers d'empresonats i d'exilis polítics, pels atemptats més greus als més elementals drets de la persona humana.

Catalunya, juntament amb Euscadi, va ésser el poble de l'Estat espanyol que més durament sofrí aquella ferotge repressió del franquisme. Catalunya, avui, veu simbolitzada aquella repressió en la figura del President del seu darrer govern autònom, Lluís Companys, detingut per la Gestapo a la França ocupada, on es trobava refugiat, empresonat a París i lliurat a la policia espanyola de -Falange

Española-, que el traslladà a l'Espanya franquista, on fou torturat i, finalment, condemnat a mort í executat, el 15 d'octubre de 1940, en la sinistra fortalesa del castell de Montjuïc, de Barcelona, després d'haver estat sotmès a una paròdia de consell de guerra sumaríssim.

Cal tenir en compte que va ésser dins aquest clima de repressió i de terror - que pretenia no solament de castigar els vençuts, ans, també, d'extirpar totalment els adversaris del nou règim franquista de la vida pública - que va començar i es mantingué la persecució contra la llengua i la cultura de Catalunya, durant els primers anys de la postguerra espanyola.

Acabada la segona guerra mundial, l'any 1945, amb la derrota total de les forces nazi-feixistes, amigues i protectores del règim del general Franco, aquest règim, davant la ferma resistència del poble català i els aires antitotalitaris que es respiraven pel món, es veié obligat a minvar una mica en l'extensió de la seva persecució contra la llengua i la cultura catalanes. Però, tanmateix, no va cedir en res que considerés essencial per a aconseguir el seu objectiu de colonització lingüística de Catalunya i de reducció de l'idioma català a un *patois*.

[...]

Els catalans, davant l'intent de genocidi cultural, per part dels vencedors de la guerra d'Espanya, es mantingueren fidels a llur idioma i fermament units en la seva defensa.

[...]

L'idioma català, enfront de la persecució de què era objecte, cercà refugi, d'una banda, entre els milers de catalans que es veieren obligats a emprendre el camí de l'exili, en acabar-se la guerra d'Espanya, i entre les nombroses comunitats catalanes establertes en diversos països d'Europa, Africa i, especialment, Amèrica. I, entre aquests catalans de l'emigració, continuà l'edició de periòdics i de llibres en llengua catalana que, a l'interior de Catalunya, era prohibida per les autoritats franquistes. D'altra banda, a l'interior de la Catalunya sotmesa al franquisme, el cultiu d'aquest idioma es refugià en la clandestinitat. Així, en la clandestinitat continuà ensenyant-se la llengua catalana i clandestinament continuaren formant-se mestres d'aquest idioma. Clandestinament continuaren editant-se llibres en llengua catalana, i no sols originals del escriptors d'aquest idioma, ans també versions de Shakespeare, per exemple, i d'obres que apareixien en aquelles hores a l'exterior de Catalunya, per exemple, els discursos de guerra del President Roosevelt, prologats per Jules Romains, o el Silenci del Mar, de Vercors. Fins i tot, l'edició de llibres religiosos s'hagué de refugiar en la clandestinitat. Per exemple, clandestinament va ésser editada la Imitació de Crist, de Tomàs de Kempis, la Regla, de sant Benet, i el Catecisme de la Doctrina Cristiana, destinat a l'ensenyament dels infants.

També clandestinament continuaren apareixent publicacions periòdiques en llengua catalana. Unes, de contingut polític i social, de les tendències més diverses: marxistes, social-demòcrates, democristianes, liberals ... Altres, de contingut exclusivament literari, com Ariel, o artístic, com Dau al Set, aquesta de notòria importància - a despit d'ésser clandestina - en el desenvolupament de l'art modern mundial.

Tema 11

La situació actual

SEGLE XX: DE LA NORMATIVITZACIÓ A LA NORMALITZACIÓ

- 1.El català, llengua romànica
- 2.El català preliterari
- 3.Formació del català literari
 - a.Primers textos
 - b.Ramon Llull
 - c.Les quatre grans cròniques
- 4.Expansió del català
- 5.Etapa de consolidació: La Cancelleria Reial
- 6.Inici del retrocés. La Decadència
- 7.El decret de Nova Planta
- 8.La Renaixença: inicis de la recuperació
- 9.La recuperació de l'oficialitat. Pompeu Fabra
- 10.El Franquisme
- 11.La situació actual**

Ja al segle XX, el sentiment catalanista estava prou desenvolupat com per exigir una situació lingüística i cultural normalitzada.

En aquest context se celebra el 1906 el **I Congrés Internacional de la Llengua Catalana**, que té lloc a Barcelona, i en el qual participen lingüistes de talla mundial (Menéndez i Pelayo, F. Mistral, P. Shädel...). S'hi va reivindicar la necessitat urgent d'elaborar una normativa única acceptada

per tothom i la necessitat d'introduir el català en l'ensenyament, l'oficialitat del català... Els estudis sobre el català prenen des de llavors un caràcter científic. Hi van assistir uns 3.000 congressistes, es presentaren a discussió disset temes de fonètica, ortografia, morfologia, sintaxi, dialectologia... i hi hagué 61 comunicacions entre les quals destaquen les *Qüestions d'ortografia* de Pompeu Fabra.

Una altra figura importantíssima en aquest congrés va ser **Antoni Maria Alcover**. Alcover, promotor i president del I Congrés, filòleg, folklorista i capellà va començar estudiant la literatura popular mallorquina i va acabar preparant el DCVB, l'obra filològica excelsa de la llengua catalana i base de la dialectologia catalana.

L'any 1907 i arran del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana **es funda l'Institut d'Estudis Catalans (IEC)**. El seu objectiu era la recuperació i la consolidació de la llengua i la cultura catalanes en tots els àmbits. L'any 1911 es crea la secció filològica de l'IEC, que des de llavors té les funcions de fixar la normativa del català. És Pompeu Fabra el filòleg més destacat de l'entitat, i sota les seves orientacions es publiquen el 1913, les *Normes ortogràfiques* de la llengua catalana moderna, el 1918 publicà la *Gramàtica catalana* i el 1932 sortí publicat el *Diccionari general de la llengua catalana*.

Al llarg del segle XX el català va anar recuperant transitòriament l'oficialitat, però mai va acabar de normalitzar-se. En molts àmbits el castellà era la llengua de cultura i tradició. Els catalans llegien majoritàriament el diari en castellà, les novel·les... Però el nombre de publicacions en català va augmentat. Fins i tot l'any 1931 es creà Ràdio Associació de Catalunya, la primera emissora que emetia exclusivament en català.

Tot s'estronca de nou amb **la guerra civil espanyola** i el triomf dels feixistes, ja que s'inicia la persecució més ferotge que mai hagi patit la població i la llengua catalana. Aquest triomf va significar el final del sistema democràtic i la repressió de qualsevol persona, entitat o organisme que manifestés una actitud contrària al nou règim. La dictadura franquista va reprimir la llengua catalana per segona vegada durant el segle XX (durant la dictadura de Primo de Ribera, del 1923 al 1930, havia estat perseguida per primer cop en aquest segle). Es va prohibir qualsevol símbol propi de la cultura catalana, i la llengua n'era el tret més característic: es va canviar el nom dels carrers i la toponímia, es van clausurar tots els mitjans de comunicació en català, es va imposar el castellà en tots els nivells de l'ensenyament. Es van prohibir les manifestacions de la cultura catalana en general, sobretot l'ús públic de la llengua... Això va fer que es produís un gran retrocés cultural i lingüístic; de fet, s'intentà fer desaparèixer el català i substituir-lo pel castellà.

En recuperar l'Estat espanyol les institucions democràtiques després de quatre decennis de feixisme, s'estableix un sistema polític organitzat en autonomies. Els Països Catalans continuen fragmentats, encara que disposen d'una certa capacitat d'autogovern (però amb nombroses restriccions per part del govern central). S'aproven els respectius estatuts d'autonomia, en els quals queden reflectides les competències dels governs dits a partir d'ara "autonòmics". A partir d'aquests estatuts es publiquen les diferents lleis de normalització lingüística motivades per la manca de normalitat d'ús de la llengua catalana, amb l'objectiu de recuperar aquesta normalitat.

El paper de l'Institut d'Estudis Catalans, avui (informació actualitzada a <http://www.iec.cat/gc/ViewPage.action?siteNodeld=630&languageId=1&contentId=-1>)

En el **terreny normatiu**, l'IEC ha dut a terme treballs importants:

- a) Ha elaborat una proposta normativa per a la llengua estàndard oral.
- b) Ha publicat un nou *Diccionari de la llengua catalana* (1995).
- c) Ha iniciat els treballs per a una nova gramàtica.

En el **terreny de la recerca lingüística** l'IEC porta a terme altres treballs que contribuiran a un millor coneixement de la llengua catalana i a la creació d'una infraestructura que ha de possibilitar ulteriors investigacions. Entre aquests treballs podem esmentar els següents:

- a) El Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana –del qual hom ha realitzat ja un diccionari de freqüències
- b) El **Diccionari del Català Contemporani**.
- c) La BDOL o Base de Dades de les Oficines Lexicogràfiques –font del DIEC.
- d) *L'Atlas lingüístic del domini català*.
- e) El *Glossarium Mediae Latinitatis*.
- f) La part catalana del projecte panromànic *Patronymica Romanica*.
- g) Altres projectes en els àmbits tradicionals de la lexicografia i la gramàtica, però també en els de la sociolingüística, la variació lingüística i la bibliografia.

En l'àmbit de la terminologia, l'IEC participa com a entitat consorciada en el **TERMCAT** i en supervisa els treballs d'elaboració terminològica.

Afortunadament, han quedat enrere els temps en què la universitat oficial vivia d'esquena a la realitat catalana i a les necessitats de la societat. Una mostra recent és la declaració pel reconeixement de la unitat de la llengua catalana signada pels rectors de les universitats del domini català i pel president de l'IEC i adreçada a les autoritats polítiques autonòmiques i estatals (29 de maig de 1996).

Un dels objectius d'aquest centre de referència serà la creació de recursos lingüístics –corpus lexicogràfics, terminològics, fonètics, dialectals, sociolingüístics– o infraestructures de recerca per a llur ulterior explotació. Aquest és el primer pas per al **tractament informàtic de la llengua** amb objectius teòrics o pràctics, i és una necessitat de primer ordre per a la pervivència d'una llengua al segle XXI.